

KOSTEL SV. KUNHUTY v KOSTELCI U JIHLAVY

JIRÍ BLÁHA, TOMÁŠ BOROVSKÝ, PETR
CZAJKOWSKI, DALIBOR HODEČEK

Obec Kostelec najdeme na Českomoravské vysočině, zhruba 7 km jihozápadně od Jihlavy. Na vyvýšeném místě v západní části obce stojí hmotově poněkud nesourodá stavba kostela. Obkroužená náhrobky hřbitova a pohledově ukrytá skupinou vzrostlých stromů nepůsobí dnes nikterak

výrazně. Stavební dějiny této sakrální stavby jsou však až překvapivě pestré. Stejně tak je zajímavý i postupný vývoj názorů na jejich interpretaci. Podrobný stavebně historický průzkum této původem raně středověké památky přinesl na jedné straně řadu nových poznatků a zároveň, jak už to v takových případech bývá, formuloval i některé nové otázky.

DĚJINY MÍSTA

Přestože první zmínky o Kostelci na řece Jihlavě pocházejí až z konce 13. století, sahá historie místa zřejmě ještě hlouběji do minulosti. Při rekonstrukci nejstarších dějin se musíme zaměřit na dva okruhy problémů: A - vývoj osídlení a majetkové držby na západě Jihlavska a B - patronátní

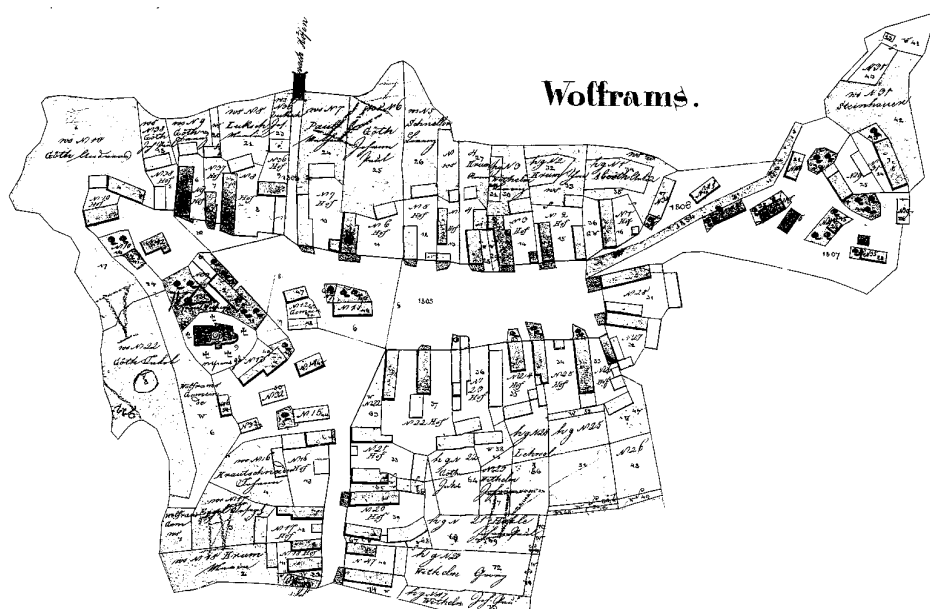
práva louckého kláštera, neboť v roce 1293 se Kostelec uvádí mezi místy, nad nimiž drželi loučtí premonstráti patronát.¹⁾

Dnešní postavení Kostelce na trase Třešť - Jihlava neodpovídá historické situaci. Podle rekonstrukce starších stezek tudy procházela tzv. Humpolecká stezka, směřující z Humpolce směrem na jih.²⁾ Zcela jistě je možné vyloučit domněnky o vzniku vsi na místě křížení dvou cest,³⁾ neboť komunikace propojující jižní Čechy a jižní Moravu procházely mimo Kostelec, ať už se jedná o trasu Jihlava - Pelhřimov nebo Třebíč - Telč - Jindřichův Hradec; uvažovat můžeme jen o pozdějším vzniku cesty spojující Kostelec s konstituujícím se horním městem Jihlavou. Nejstarší půdorys, jak jej podává indikační skica,⁴⁾ ukazuje, že se jednalo o nevelkou ves návesního typu; uspořádání pluziny je ale zjevně ovlivněno pozdějším růstem počtu usedlostí a nelze z něho jednoznačně usuzovat na původ vsi.

Nejvíce majetků v tomto regionu patřilo na počátku 13. století premonstrátskému klášteru v Želivi. Když papež Honorius III. potvrdil v roce 1226 želivskému konventu držení všech jeho statků a papežskou ochranu nad nimi, vymezil východní hranici klášterní državy slovy *Borek s lesy až k řece Jihlavě*,⁵⁾ podle lokalizace míst v papežské listině uvedených je zřejmé, že se jednalo o horní pořící Jihlavy. Své majetky zde premonstráti ještě rozšířili v roce 1233, když koupili od pražské komendy řádu ně-

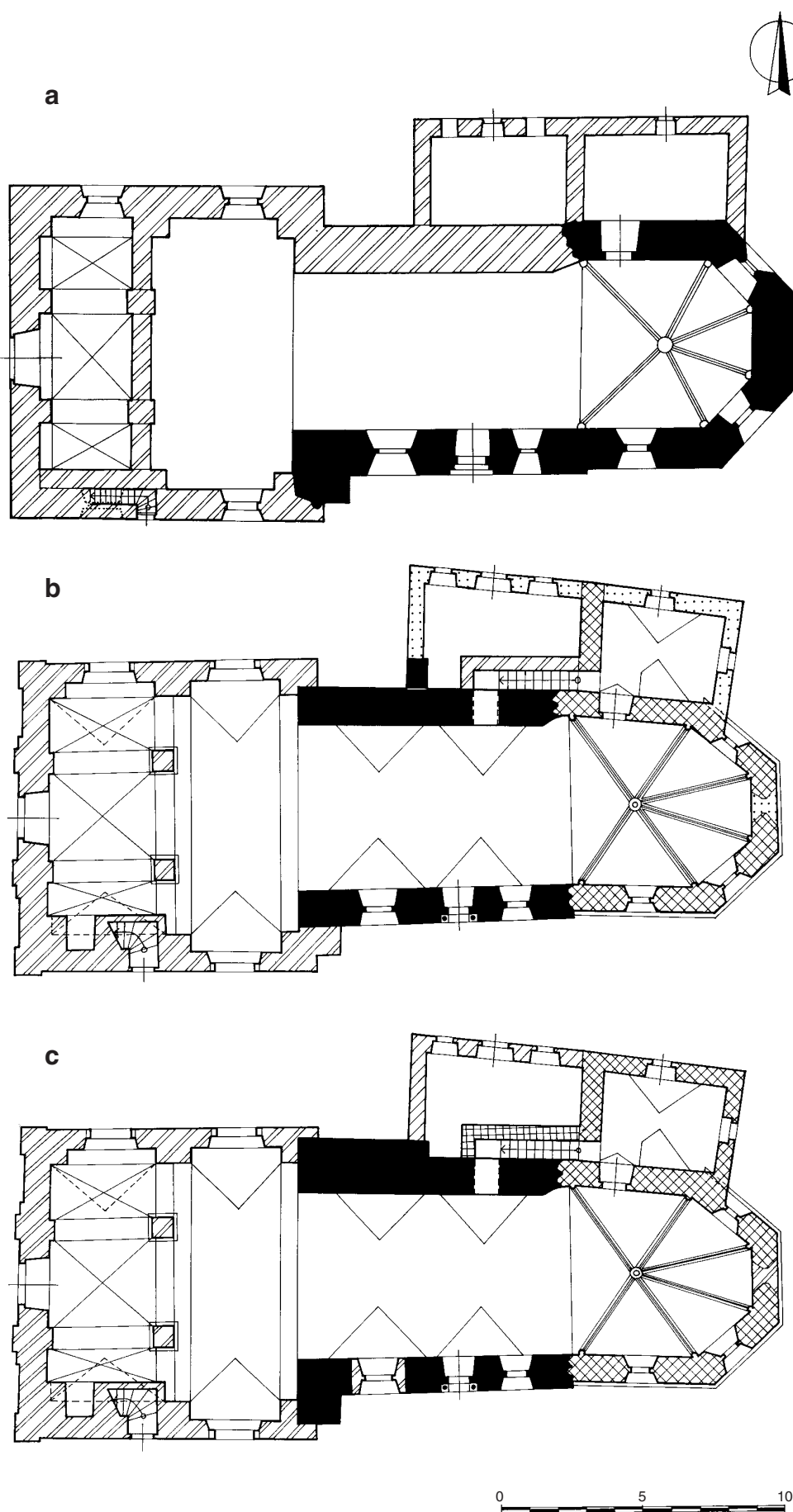
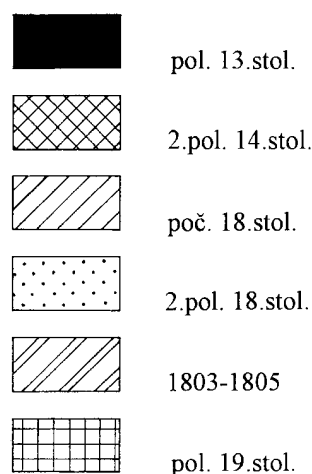
Obr. 1: Kostelec, kostel sv. Kunhuty (okr. Jihlava), celkový pohled od jihozápadu (všechny snímky P. Czajkowski, schémata stavebního vývoje překreslila R. Štěrbová, zaměření a nákrety krovů včetně tabulek tesařského značení zpracoval J. Bláha).

Obr. 2: Kostelec u Jihlavy (Wolframs) na indikační skice mapy stabilního katastru, r. 1835, MZA Brno.

meckých rytířů ves Jihlavu s kostelem Jana Křtitele a okolními vesnicemi, spadajícími do jihlavské farnosti.⁶⁾ Výčet těchto vesnic ukazuje, že osídlení zde postupovalo především na sever a východ od Jihlavy, směrem proti proudu Jihlavy známe pouze ves Pístov.⁷⁾ Rovněž listina Václava I. z téhož roku, kterou potvrdil Želivi držení majetku (*predium*) Borek, včetně popisu jeho hranic, neuvádí v tomto prostoru žádná lidská sídla.⁸⁾ Pro nás je ovšem důležitá i jiná část listiny, a to, že panovník své potvrzení vydal na žádost kláštera, který trpěl útlaky ze strany synů šlechtice Wolframa. Vzhledem k tomu, že Kostelec se až do konce 14. století označuje v pramenech jako *Wolframms*, můžeme vznik vsi nepochybně položit do souvislosti s kolonizační aktivitou rodu Schenků (*Pincernů*), z něhož jmenování páni s největší pravděpodobností pocházeli.⁹⁾

Otázkou zůstává doba založení Kostelce, kterou lze na základě písemných pramenů jen rámcově vymezit papežskou konfirmací z roku 1233, kde se hovoří o zalesněné krajině, a rokem 1288, kdy rychtář a rada Jihlavy potvrzují Jakubovi, opatovi želivskému, že drží

Obr. 3: Kostel sv. Kunhuty - postupný vývoj názorů na stavební dějiny objektu: a - J.V. Šimák 1925 - 1960; b - V. Richter a B. Samek 1961 - 99; c - PŮ v Brně 1999.

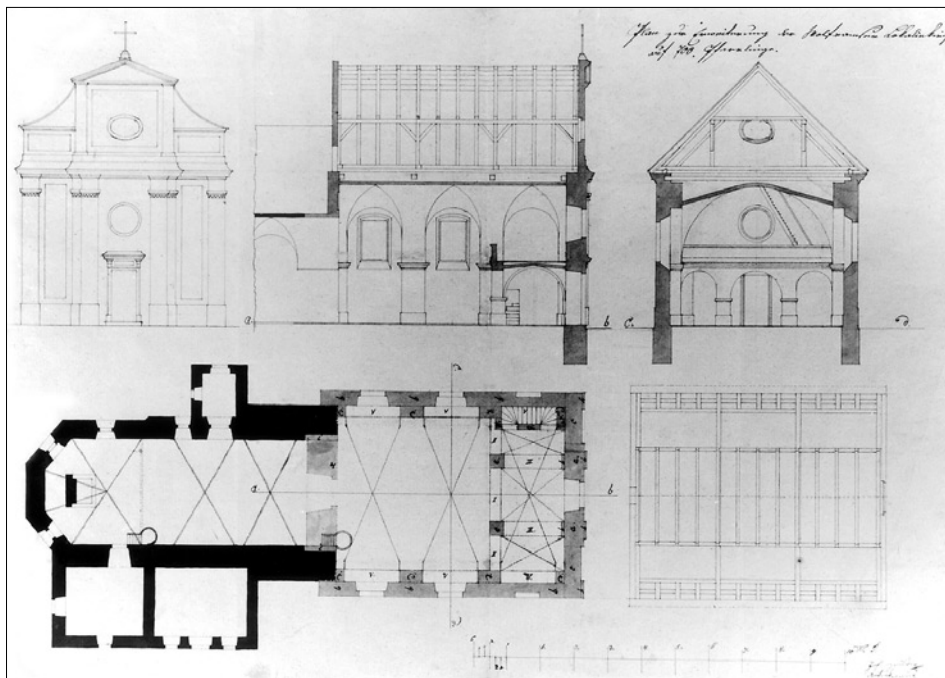
les mezi vesnicemi Popovicemi a Kostelcem, který mu odkázal jejich spoluměšťan Dithmar, moravský mincmistr.¹⁰⁾ Na konkrétnější dataci napovídá slohový rozbor kostela sv. Kunhuty, jehož nejstarší části pravděpodobně pocházejí z poloviny 13. století, další zpřesnění může přinést řešení otázky patronátního práva.

Podle kanonického práva do-
sazoval faráře ke kostelům biskup příslušné diecéze, v praxi však biskupům zůstávalo pouhé potvrzování (konfirmace) kandidáta navrženého patronem kostela. Patronátní právo, které vykazuje mnohé shodné rysy s tzv. zakladatelským právem, náleželo fundátorovi kostela, resp. jeho potomkům či osobám, jimž je postoupil.¹¹⁾ Víme-li, že Kostelec založil některý z členů

šlechtického rodu Schenků a že v roce 1293 drží patronát ke kostelu premonstrátský klášter v Louce, je velmi pravděpodobné, že Schenkové patronátní právo louckému klášteru darovali. S ohledem na rozložení klášterních majetků na jihozápadní Moravě nelze předpokládat, že by loučtí premonstráti svatyni v Kostelci, místě položeném zcela mimo klášterní državu, založili a vybudovali sami. Pro darování patronátního práva šlechtickým zakladatelem církevní institucí máme z jižní Moravy více dokladů - např. v roce 1233 dává znojemský kastelán Jimram louckému klášteru patronát k právě zbudovanému kostelu v Příměticích.¹²⁾ Tento případ nám může sloužit i jako jisté vodítko. Lze se totiž ptát, proč Schenkové patronát nedarovali některému z blíže položených klášterů, např. novoříšským premonstrátkám. Odpověď nutno hledat ve stycích Schenků s louckým klášterem, k nimž jistě docházelo během jejich působení ve Znojmě v zeměpanských a církevních službách.¹³⁾ Bratři Wilhelm, Lupold, Wolfram a Markvart koncentrovali ve 30. a 40. letech 13. století ve svých rukách větší množství úřadů, vždy ale spjatých se Znojemem či jeho širším okolím (kasteláni ve Znojmě, Vranově, Děvíčkách, komorník bítovský, arciděkan znojemský). V první polovině padesátých let členové této generace rodu z pramenů mizí, jejich potomci se již ve zmíněných úřadech neobjevují a význam rodu značně klesá. K darování patronátního práva tedy došlo nejspíše před rokem 1256.¹⁴⁾

Jakkoliv vyhlíží datování vzniku vsi a stavby kostela do období kolem poloviny 13. století (přesněji: od poloviny 30. let do poloviny 50. let 13. století) v daných souvislostech pravděpodobně, jedná se přece jen o hypotézu stojící na několika předpokladech. Nedostatek pramenů z dalších let pak neumožňuje ověřit zpětně alespoň některé z nich.

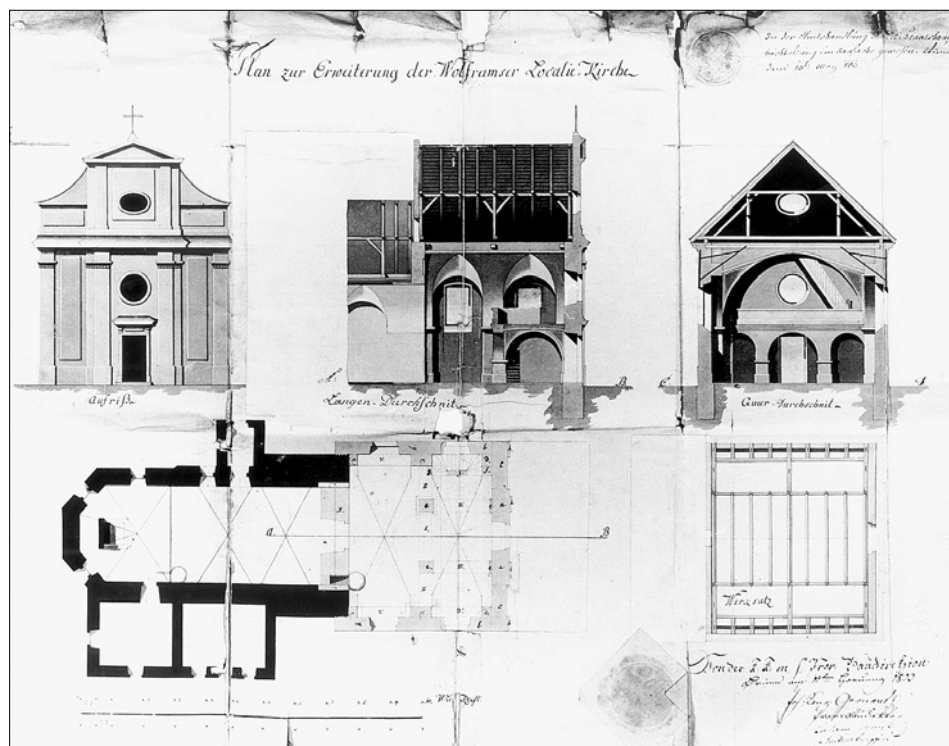
Jedinými pevnými body v průběhu 13. století tak zůstávají zmínka o *villa Wolframs* v jihlavské listině z roku 1288 a výčet kostelů, k nimž drží patronátní právo klášter v Louce.¹⁵⁾ Poté Kostelec na dlouhou dobu z pramenů mizí a setkáváme se s ním až v 60. a 70. letech 14. století. V ro-

Obr. 4: Kostel sv. Kunhuty, návrh na přestavbu s rozšířením a zvětšením lodi k západu, Johann Zeißl 1803, MZA Brno.

ce 1364 se objevuje *Hablo de Wolframs*,¹⁶⁾ v roce 1371 Oldřich z Herartic (Heroltic?) prodává Ctiborovi z Volfeřic a jeho dědicům svůj majetek v Kostelci s polovinou patronátního práva za 20 hřiven grošů.¹⁷⁾ S největší pravděpodobností tedy Kostelec byl rozdělen na dva díly. Zařadit Oldřicha do některého ze známých rodů, nesoucích přídomek z Heroltic, je bez znalosti jeho pečeti nemožné, o Ctiborovi jsme v tomto směru informováni lépe,¹⁸⁾ nicméně ani tak není možné stanovit přesně roky, po které vladkové z Volfeřic Kostelec drželi. Na základě soudních zápisů v jihlavských městských knihách lze ovšem konstatovat, že Kostelec měl již v této době svou samosprávu - přísězné, kteří rozhodovali i v trestních záležitostech.¹⁹⁾

V roce 1437 se v jednom zápise zemských desek objevuje nový majitel Záviš z Kostelce.²⁰⁾ Ani on zřejmě nadržel ves celou, neboť deset let poté Ondrášek z Německého Brodu pohání Marše z *Wolfěrova a Dluhé Brtnice* z 560 kop grošů jako rukojmího, že koupil ves Kostelec se vším příslušenstvím, byla mu vložena do zemských desk, avšak z blíže neuvedených důvodů mu nemůže být osvobozena.²¹⁾ V tomto období nezbývá než spokojit se se strohým konstatováním pramenných zpráv. V roce 1464 prodává Ondráček z Kostelce (totožný s Ondráčkem z Německého Brodu?) ves Kostelec se vším příslušenstvím a patronátním právem Drslavovi z Opatova.²²⁾ O sedmnáct let později (1481) vkládá Mikuláš Kobík z Opatova své manželce Margretě z Jihlavy 400 zlatých věna na Kostelci a příslušenství.²³⁾ V majetku Kobíků z Opatova zůstal Kostelec i nadále - v roce 1497 zapisuje Vavřinec Kobík z Opatova své manželce Barboře z Evaně 300 zlatých na svém dědictví, polovici vsi Kostelce.²⁴⁾ Týž Vavřinec Kobík pak na úhradu dluhu 10 kop grošů po svých předcích - tj. bezpochyby pro zcizení kostelních peněz - věnoval k záduší kostela sv. Kunhuty (zde se poprvé setkáváme s patrociniem kostela) rybník ležící v *Perlgruntě* s tím, že kostelníci jej mají s radou a vědomím *rychtáře, konšel a starších* Kostelce osadit plodem, vylovené ryby prodat a utržené peníze obrátit ke kostelu; rybník

Obr. 5: Kostel sv. Kunhuty, realizovaný projekt přestavby s rozšířením a zvětšením lodi k západu, Johann Zeißl 1805, MZA Brno.

nemá být od kostelního záduší nikdy odtržen. Na sepětí s Jihlavou napovídá svědecká přítomnost purkmistra a rady Jihlavy při tomto ujednání.²⁵⁾ Po Vavřincově smrti se vliv Jihlavy zřejmě stupňoval a v roce 1513 město získalo ves do svého majetku - Jan Kobík z Opatova jako poručník Jana z Opatova prodal se svolením zemského hejtmána Jana z Lomnice a na Meziříčí ves Kostelec se vším příslušenstvím a rybníky, jmenovitě velkým rybníkem *Strakú*, a patronátním právem purkmistra, radě a obci města Jihlavy,²⁶⁾ která tak dokončila budování svého venkovského panství.²⁷⁾ Na základě pozdějších zpráv ovšem můžeme konstatovat, že stranou tohoto prodeje zůstal jak mlýn, osazený poddanými sousední vrchností,²⁸⁾ tak i tvrz (pravděpodobně spojená s hospodářským dvorem) vystavěná na okraji vsi.²⁹⁾

Již ve 20. letech 16. století se v obci rozšířil protestantismus. Místní faru obsadili záhy evangeličtí pastoři augšpurského vyznání.³⁰⁾ Prvním doloženým luteránským knězem, který zde působil, byl Georg Schild, jenž se později stal mlynářem ve Znojmě.³¹⁾ V roce 1548 byl snad pro zdejší kostel sv. Kunhuty pořízen zvon o průměru 61 cm a váze asi 114 kg. Nápis zněl: *ANNO DOMINI MDXLVIII - VERBUM DOMINI MANET IN AETERNUM*.³²⁾ Většina jmen farářů z 2. poloviny století je již známa. Například do roku 1591 byl farářem Pavel Ferman, poté byl na jeho místo instalován Martin Liebetzeit.³³⁾ Za Fermanova působení byla v roce 1586 upravena horní část kazatelny. Nekatoličtí predikanti zůstali na farnosti až do 20. let 17. století.³⁴⁾ Posledním byl Johann Fuchs z Jihlavy, vypovězený 6. září 1623.³⁵⁾

Celý Kostelec s výjimkou 6 domů vyhořel v roce 1551.³⁶⁾ V roce 1577 byl na kosteleckém hřbitově, který obklopoval kostel sv. Kunhuty, na květnou neděli roku 1577 pochován jihlavský měšťan Johannes Schössler (Jann Sester). Z roku 1600 pochází náhrobní kámen jeho syna Bartla. Dne 19. května 1617 zde byla pochována jejich příbuzná Marie Kaťerina Sesterová.³⁷⁾

První fáze třicetileté války postihla obec pouze částečně. Jestliže před válkou zde bylo 24 osedlých, v roce 1630 jich měl Kostelec 16.³⁸⁾ V roce 1665 zde vrchnost zabrala druhý čtvrtlán s mlýnem. Dle stavu k 22. říjnu 1678 měla ves 23 usedlíků.³⁹⁾ Po odchodu reformačních pastorů zůstala místní fara neobsazena. Zpočátku byl jihlavskými jezuity Kostelec přiřazen ke Stonařovu, od roku 1660 k Vilanci.⁴⁰⁾ Z roku 1653 nicméně pochází kamenná křtitelnice. Do kostela sv. Kunhuty se však dostala až po roce 1662.⁴¹⁾

V roce 1662 byl kostel hodnocen ve vizitační zprávě jako velmi zchátralý, měl 3 oltáře (hlavní oltář byl zasvěcen svatě Kunhutě, jeden postranní byl zasvěcen Matce Boží, druhý postranní oltář byl údajně nekonsekrován), 1 stříbrný kalich, velmi malý počet kostelních ozdob

a 3 zvony. Křtitelnici kostel neměl. Nicméně všichni obyvatelé již byli údajně katolíky.⁴²⁾ Farnost měla v tomto roce 211 kop grošů nedoplatků, nebyla tu ani fara, ani škola. Každou čtvrtou neděli docházel sloužit mše kněz z Vilance, který jako desátek dostával z Kostelce 30 kop grošů ročně.⁴³⁾ V roce 1695 byl Christianem Ivou z Jihlavy ulit nový zvon o průměru 49 cm a váze asi 80 kg s nápisem: *ANNO DOMINI 1695. HAEC CAMPANA IN HONOREM REG. M. S. KUNEGUNDIS V. FUSA*.⁴⁴⁾

Poté, co se patronem kostela stala Náboženská matice, byla v roce 1785 v Kostelci zřízena lokálie. Prvním lokálním kaplanem se dne 31. 5. 1785 stal Prudentius Hodack, rodák ze Šatova (zemřel 29. 10. 1800).⁴⁵⁾ Od této doby jsou zde vedeny matriky. Za dalšího kaplana Jana Delphina Jeřábka (kaplanem 16. 2. 1801 - 11. 5. 1811, zemř. 13. 11. 1838) byl asi kolem roku 1805 kostel sv. Kunhuty přestavován zhruba do dnešní podoby. Stavební úpravy se protáhly, neboť až v roce 1830 je „nový“ kostel překryt šindelovou střechou. V letech 1836 - 1838 došlo ke generální opravě varhan. Na obnově vnitřní výzdoby kostela, zejména obrazů, ke které došlo v roce 1836, měl podíl jihlavský malíř Klaus Mahler.⁴⁶⁾

V 50. letech došlo v Kostelci k zásadním změnám v uspořádání církevní správy. Jedním z důvodů byl snad i růst počtu obyvatel, protože v roce 1850 žilo v obci již 406 osob. Dne 20. října 1853 byla v Kostelci zřízena kuracie a od roku 1859 se tato kuracie stala farností. Prvním farářem byl jmenován Jan Pokorný (* 1805 v Jedovnici).⁴⁷⁾

V roce 1873 byly do kostela pořízeny nové varhany s 8 rejstříky. K dalším stavebním úpravám kostela došlo na přelomu 80. a 90. let. V roce 1888 byl nově zbudován oltář sv. Josefa na evangelijní straně. V roce 1890 byl za 260 zlatých renovován hlavní oltář, pro který byl namalován obraz sv. Kunhuty. Josef Votruba z Počátek opravil v roce 1893 za 205 zlatých varhany. O rok později byla rekon-

Obr. 6: Kostel sv. Kunhuty, raně gotický portál jižního vstupu do tzv. staré lodi.

struována kostelní okna a instalovány nové obrazy křížové cesty od Jiřího Kuglera, profesora reálky v Jihlavě. Rámy obrazů zhotovil Rudolf Lhota z Jihlavy. Téhož roku 1894 byly základy kostela až do výše 1,5 m zpevněny cementem. Nepříjemnou epizodou v dějinách kostela byla 1. světová válka. V letech 1916 - 1917 byly zrekvírovány zvony, takže v roce 1925 musely být porýzeny dva nové.⁴⁸⁾

POPIS OBJEKTU

Vnější vzhled

Kostel sv. Kunhuty v Kostelci je jednolodní podélná orientovaná stavba, ukončená na východě kněžištěm o pěti stranách osmiúhelníka a na západní straně širší a vyšší přístavbou navazující na původní loď (obr. 1). Hlavní vchod kostela je v současné době akcentován na osu západního průčelí. Na severní straně přiléhají k presbyteriu sakristie a k lodi márnice, obě se samostatnými venkovními vchody. V jižním průčelí hlavní lodi kostela se nachází portálek završený mírně zahroceným tympanonem. Objekt je zastřešen sedlovou střechou s hlavní věží nad západním průčelím a menší sanktusníkovou věžičkou nad přechodem lodi a chóru.

Fasádu západního průčelí člení plasticky v ose mírně předstupující rizalit, lemovaný na okrajích podloženými pilastry vysokého řádu. Stejně pilastry, avšak bez podložení, zvýrazňují také nároží stavby. Nárožní pilastry jsou v úrovni kladí zdobené prefabrikovanými terakotovými růžicemi. Ze strany bočních průčelí je v těchto místech štukový de-

Obr. 7: Kostel sv. Kunhuty, detailní záběr na spodní část portálu jižního vstupu.

kor tvořený boltcovými ornamenty, které obklopují čtyřlístou růžici. Toskánské hlavice pilastrů nesou širokou profilovanou korunní římsu, nad níž pokračuje nadstavba monolitického bloku rizalitu prolomená oválným oknem. Boky této nadstavby, završené trojúhelným nástavcem, jsou lemovány volutovými křídly. Ve vrcholu štítu průčelí je usazen zbytek kamenné nohy kříže, pod ním se nachází v omítkce obdélný vlys s datem 1906. Vstup s dvoukřídlými dveřmi, umístěný v ose průčelí, je vsazen do kamenného ostění podélně profilovaného zdvojenou lištou se zvýrazněným soklem. Uprostřed nadpraží je kamenicky tvarován vystupující klenák s vpadlým polem, které završuje odsazený půlelipsoidní oblouk. Na kamenné ostění vstupu v horní části navazuje štukový fronton zjednodušeného tvaru, zakončený reliéfním křížem na podstavci. Vstupní dveře jsou dvouvrstvé, pokosem pobíjené, s přítlukou hrubých tvarů a s krytým zámkem.

Na bočních průčelích vyšší západní části jsou vždy dvě obdélná okna, na jižní straně jsou navíc dveře vedoucí ke schodišti na kůr. Plasticky pojatý portálek původního jižního vstupu se nachází přibližně uprostřed nižší lodi kostela (obr. 6). V jednoduchém pravoúhlém ústupku kamenného ostění jsou umístěny dva sloupky s profilovanými hlavice-mi na kruhových římsách. Patky sloupků s talířovým prstencem jsou podstatně více zkorodované než zbylá část portálu, ačkoli nesou stopy po restauraci či výměně (obr. 7). Poškozené jsou také oba dřívky, jejichž hlavice, odděleny rovněž talířovým prstencem, jsou vertikálně vyžlabené v náběhu do širokého rozevření palmetového listového dekoru hlavi-

Obr. 8: Kostel sv. Kunhuty, detailní záběr na hlavici portálu jižního vstupu.

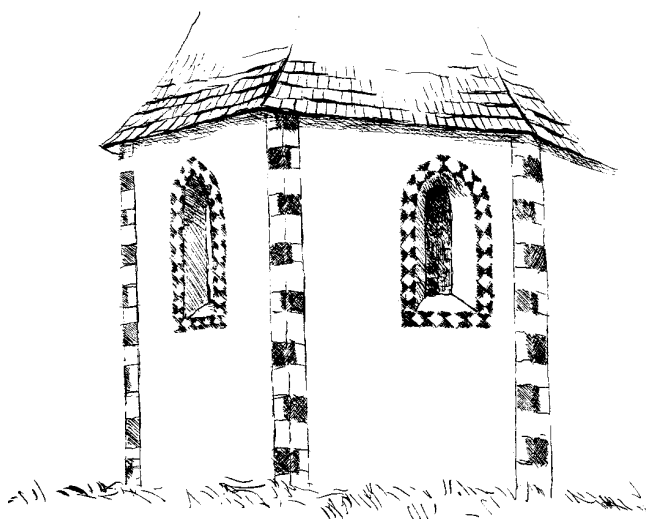
ce. Na čtvercovém abaku je nasazena odstupňovaná, horizontálně profilovaná římsa, na níž dosedá ostění profilovaného hrotitého oblouku (obr. 8). Tympanon v současnosti tvoří hladká kamenná deska.

Vchod uzavírají dřevěné svlakové dveře z fošen opatřených na lici straně ozdobnými lištami v neogotickém dekoru. Okapní hrana šindelové střechy je podbita prkny, na nichž jsou patrné zbytky malovaných ornamentů. Jižní průčelí staré lodi je prolomeno dvěma okny v hlubokých špaletách, jedno je zakončené půlkruhově, druhé segmentem. Okna jsou zasklena barevnými vitrážemi. V presbytáři jsou okna mírně hrotitá, okenní otvor v ose závěru je zazděný. Pod svrchní vrstvou vápenných omítek závěru se objevují stopy barevných úprav. Kromě nejstaršího hnědého pásového rámování otvorů a nejmladší modrošedé barvy jsou zde zřetelné zbytky červeného nárožního kvádrování patrné na lomech presbyteria a současné iluzivní diamantové rámování vnějších okenních špalet provedené ve stejném, cihlově červeném odstínu (obr. 9).

K severní straně presbyteria je přiložena sakristie zakrytá pultovou střehou a na ni navazuje mladší přístavek márnice se sedlovou střehou za jednoduchým atikovým štítem trojúhelného tvaru. Vnější vstup do sakristie má jednoduché kamenné ostění s dvouvrstvými dveřmi pobíjenými z vnější strany vodorovnými na hranách profilovanými prkny. Vstupní otvor do márnice má segmentový záklenek a po obou stranách drobná, půlkruhově zakončená okna s pevnými okenicemi. Dveře jsou prosté svlakové konstrukce.

Vnitřní prostor kostela

Vnitřní prostory kostela jsou v lodi zaklenuty valenou klenbou s nestyčnými trojúhelnými výsečemi, v západní části lodi se dvěma poli nad dvojicemi obdélných rastrových oken na každé straně. Nad západní polovinou této části se nalézá kůr, jehož hmotu podpírají dva mohutné dimenzované pilíře. Prostor pod kůrem je zaklenut křížovou klenbou s hřebínky. V jižní stěně je vestavěn čtvercový výklenek, do něhož je umístěna čtverhranná kamenná křtitelnice s okosenými hranami; v šířce zdiva jižní stěny se nachází též schodiště na kůr se vstupem samostatnými dveřmi z vnější strany. Stěny jsou pokryty hladkou štukovou omítkou s bílým nátěrem, nároží a hrany výsečí zvýrazňuje pásy žluté barvy. Podlahu tvoří kamenná žulová dlažba,

Obr. 9: Rekonstrukce pozdně gotického iluzivního kvádrování cihlově červené barvy zjištěné na vnějším plášti presbytáře, (restaurátorský stratigrafický průzkum, Martin Pavala, Marek Kapler, léto 2000).

sestavující se v nepravidelném rozložení z desek o rozměrech v centimetrech: 44 × 36, 47 × 50, 70 × 47, 93 × 35, 94 krát 66.

Obdélná užší loď, navazuje na západní loď dvěma pravoúhlými ústupky. Je zaklenuta podélně orientovanou valenou klenbou s trojúhelnými výsečemi jejichž rozvržení je určeno dvěma okenními otvory na pravé straně a kazatelnou, umístěnou vlevo proti východnímu oknu. Okna mají půlkruhově zaklenuté špalety s hladkým ostěním a jsou zasklena barevnou vitráží s křesťanskou tematikou.⁴⁹⁾ Mezi okny se nachází výklenek špalety s vchodem, navazujícím na jižní portál kostelní lodi. Výklenek je segmentově zaklenut a lemován hladkými mělkými šambránami. Naproti východnímu oknu je umístěna kamenná křtitelnice s dřevěnou stříškou, napodobující povrchovou úpravou červeno-zelené mramorování. Stěny lodi a strop jsou stejně natřeny jako v západní části lodi. Podlaha je pokryta kamennými žulovými dlaždicemi o rozměrech 47 × 47 cm. V prostoru pod lavicemi jsou drobnější dlažební desky rozměru 32 krát 32 cm.

Polygonální závěr kostela je od lodi oddělen po celé šířce procházejícím kamenným stupněm. Klenba presbyteria navazuje pracovní spárou v kladení cihel na valenou klenbu východní části lodi. Vlastní závěr má žebrovanou klenbu s valenými cihelnými kápěmi s mírným lomem ve vrcholnici. Tyto kápě nasedají na svislá čela vystupující nad korunami zdi do prostoru pudy. Kamenná žebra lichoběžníkového průřezu s mírně vyžlabenými bočními stranami se sbíhají ke klenáku s reliéfem kaštanového listu (obr. 10). Krajní žebra dosedají na hrubě opracované polygonální konzolky s válcovou hlavici (obr. 11), ostatní přecházejí v přípory kruhového profilu, které jsou u podlahy dvojím vyžlabením opticky odděleny od patek. Vedle dveří do sakristie je ve zdi zapuštěné kamenné sanktuarium s novodobými dřevěnými dvířky. Na kameni jsou vidět zbytky červené a modrošedé polychromie. Okna jsou umístěna v půlkruhově zaklenutých výklencích s mělkými špaletami, ovšem minimálně jihovýchodní okno vykazuje známky vrcholového hrotitého oblouku, včleněného do hmoty zaklenutí výklenku; i ona jsou vyplněna figurálními vitrážemi s křesťanskou tematikou.

Obr. 10: Kostel sv. Kunhuty, pohled z lodi na klenbu presbyteria.

Obr. 11: Kostel sv. Kunhuty, konzola klenebního žebra v severní stěně presbyteria.

V severní stěně kněžiště je umístěn vchod do sakristie lemovaný hrotitým okoseným kamenným portálekem, zakrytý svlakovými dveřmi ze svislých fošen. Dveře mají barokní zámek s odkrytým západkovým mechanismem na srd-

covitým podkladním plechu. Přední štítek je kapkovitého tvaru s otvorem na obrácený klíč.

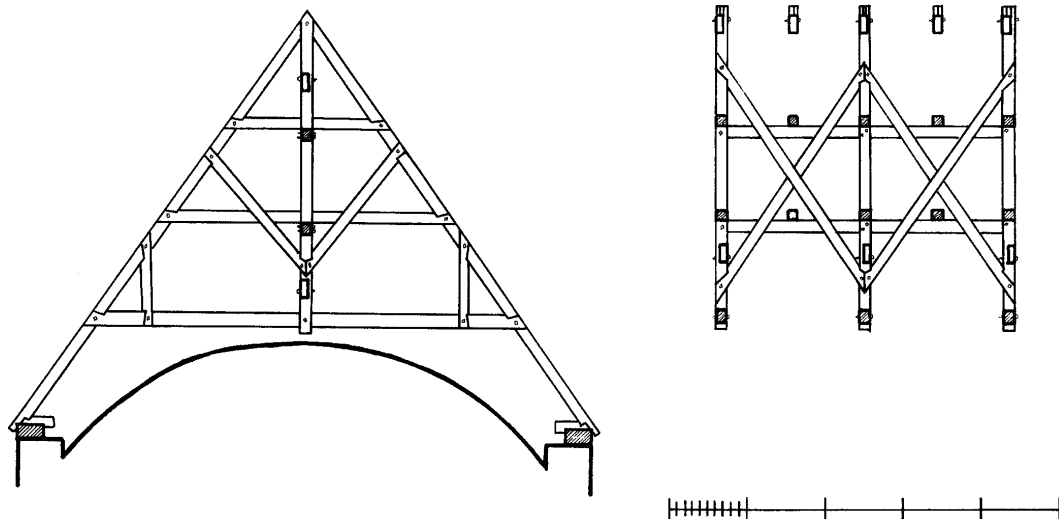
Sakristie je místnost nepravidelného, přibližně čtvercového půdorysu, zaklenutá valenou klenbou s výsečemi. Jeden vstup je na jihu z lodi, druhý v severní stěně v širokém segmentově zaklenutém výklenku s mělkými špaletami. Dveře z plochých oken se otevírají dovnitř vpravo. Ve východní stěně je proraženo malé čtvercové okénko s provlékanou mříží. Pod ním je vidět otvor výlevky prostupující zdi. V západní stěně je vstup na kazatelnu. Tvoří jej tři kamenné schody, na něž dále navazují další dřevěné stupně. Toto schodiště v síle zdi mezi lodí a márnicí je zaklenuto valenou klenbou.

Horní podesta před kazatelnu je dlážděna cihelnými tvarovkami. V jihozápadním koutě sakristie pod svrchní omítkou vystupují nad úroveň lince zdi zazděné kameny.

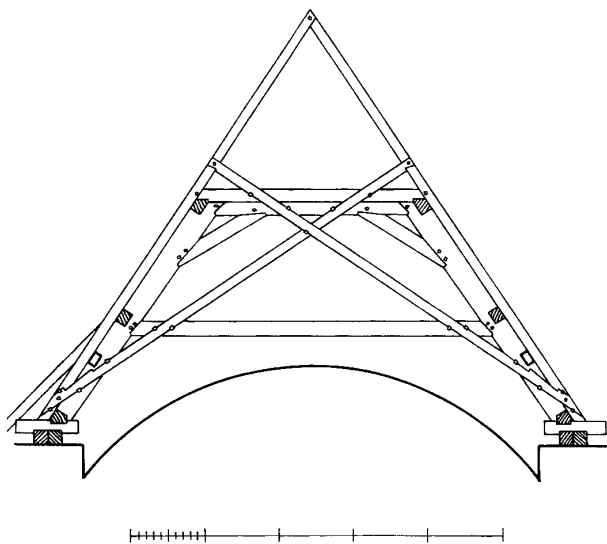
Prostor sousední márnice, nalézající se na půdorysu nepravidelného obdélníku, je přístupný samostatným vstupem od severu. Po stranách vchodu jsou umístěna dvě okénka zakončená půlkruhovým klenutím. V jihozápadním koutě se nachází nároží z kvádříkového zdiva, napojeného v současnosti na hmotu obvodové zdi márnice. Prostor je na jihu zúžen vestavěnou zdí, v níž se nalézá schodiště vedoucí ze sakristie na kazatelnu. Místnost přechází rovnou do krovu pultové střechy, napojené na střechu hlavní lodi a sakristie. Stěny jsou pokryty starší vápennou omítkou; podlahu tvoří dusaná zemina.

Podkroví

Nižší východní část kostela je zastřešena dvěma na sebe navazujícími konstrukcemi hambalkových krovů různého stáří. Sklon střešních rovin je 55°, rozpětí krovů v obou případech necelých 7 m. Starší krov nad presbytářem se skládá z 5 příčných vazeb rozmístěných ve vzdálenosti 0,9 m a podélně vázaných středovou rámovou stolicí (obr. 12). Krokve jsou zadrápnuté do krátkat kámpovaných do pozednicového věnce, který sleduje tvar polygonálního závěru. Krátkata jsou tu použita namísto průběžných vazných trámů, a uvolňují tak prostor pod prvními hambalky klenbě, jejíž vrcholnice dosahuje téměř ke konstrukci krovu. Příčné plné vazby jsou tři a skládají se celkem ze tří úrovní hambalků. Konce spodních hambalků jsou zpevněny krátkými svislými vzpěrami krokví. Ve středové části vazby je použit věšák se symetrickými vzpěrami krokví, které kříží prostřední hambalek. Mezilehlé vazby mají mezi krokviemi pouze dvě úrovně hambalků podepřené podélnými rozpěrami středové stolice.⁵⁰⁾ Tyto rozpěry jsou čepovány do věšáků a v systému podélného vázání je doplňují ještě zavětrovací ondřejské kříže. Veškerá koncová spojení šikmých prvků jsou provedena jednostranně rybinovitým přeplátováním zajištěným hřebem z tvrdého dřeva. Na křížení šikmých prvků jsou pláty bez rybin a bez hřebů. Tesařské

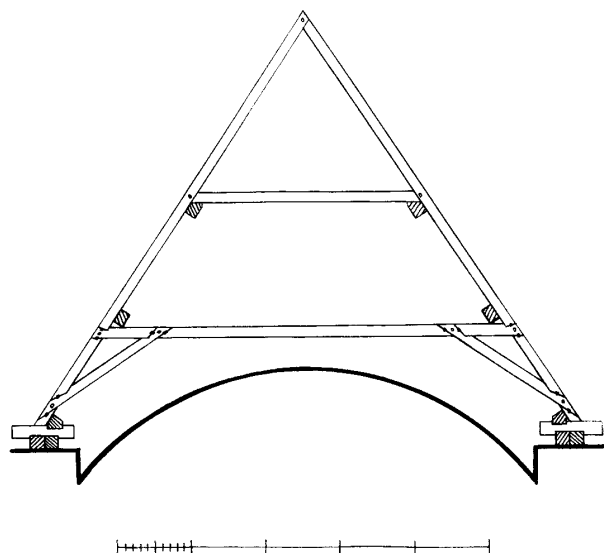
Obr. 12: Kostel sv. Kunhuty, krov nad presbyteriem (r. 1497) - příčná plná vazba a středová stolice podélného vázání.

Obr. 13: Kostel sv. Kunhuty, krov nad starou lodí (r. 1711) - plná příčná vazba.

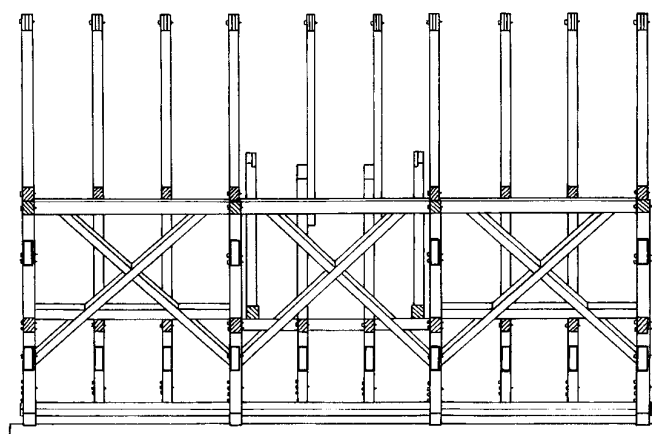
montážní číslování má u středové stolice podobu vystupávajících značek, na krokvicích s hambalky a svislými vzpěrami najdeme piktogramy kreslené rudkou (obr. 19). Kromě výměny pozednice na jižní straně⁵¹⁾ je krov ve zcela intaktním stavu. Pravidelné a proporční rozvržení prvků v příčné i v podélné vazbě ukazuje na zkušeného tesaře dobře obeznámeného s funkcí jednotlivých částí daného typu krovu.⁵²⁾ Dendrochronologický rozbor⁵³⁾ klade kácení jedlových a smrkových kmenů do zimního období na přelomu let 1496 - 1497.

Mladšího původu je krov nad původní lodí kostela. Celkem čtyři příčné plné vazby (obr. 13) jsou prostrídány vždy dvěma vazbami mezilehlými (obr. 14). Podélné vázání (obr. 15) je provedeno vyspělou ležatou stolicí, příčné plné vazby jsou navíc zpevněny ondřejskými kříži. Zajímavé je provedení tesařských spojů. Zatímco krokve s hambalky a všechny prvky v plných vazbách stolic jsou spojeny čepováním, tak křížové vzpěry jsou do plných vazeb naplátovány.⁵⁴⁾ Pláty nejsou zajištěny jen dřevěnými hřeby zaráženy do předvrtaných otvorů ve středech plátů, jak bylo běžné zvykem, ale objevují se tu ještě klínky z tvrdého dřeva zarážené do jednotlivých spár v plátování.⁵⁵⁾ Tesařské

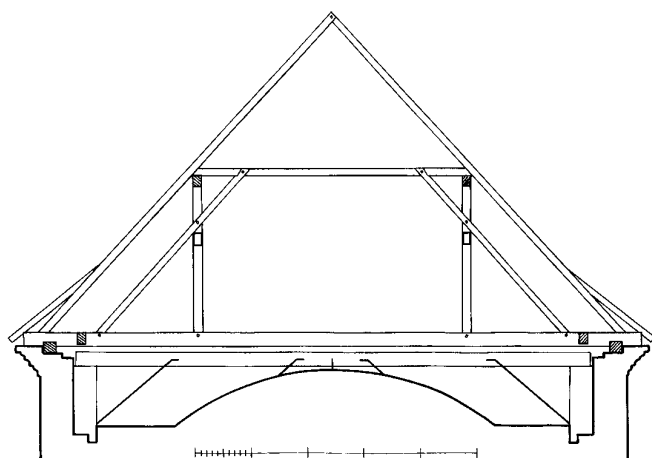

Obr. 14: Kostel sv. Kunhuty, krov nad starou lodí (r. 1711) - mezilehlá příčná vazba.

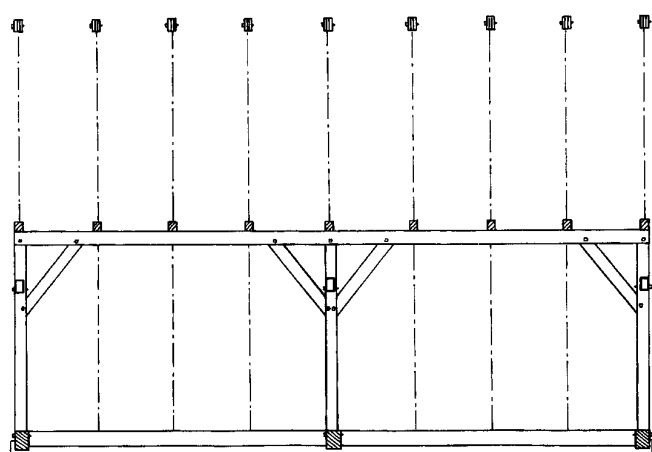
číslování vazeb úzkými záseky odpovídá barokní době vzniku krovu (obr. 20), ze značení prvků je přitom zřejmé, že křížové vzpěry v plných vazbách nejsou mladší úpravou, ale že patří k původní konstrukci stejně jako pozůstatky stolice věže, která stávala v prostředním poli. Podobu této stolice čtverhranného půdorysu jsme schopni částečně rekonstruovat podle zbytků příčných prahů se záporami sloupků (obr. 18) a z otláčených míst po podélných prazích, která najdeme na spodních hambalcích mezilehlých vazeb a na rozpěrách plných vazeb. Nápadné jsou rovněž šikmé dlaby v druhých hambalcích prostředních dvou plných příčných vazeb. Ty měly usnadnit prostup podélným záporám sloupků. Po podélných prahových prvcích zbyly navíc otisky v západním štítu, které dokládají, že věž sloužila svému účelu ještě nějaký čas po dokončení přístavby západní části. V souladu s tím je i poznoteček, že prahová růžice stávající sanktusové věžičky je zhotovena z prvků použitých předtím ve starší konstrukci věže. Podle výsledků dendrochronologie najdeme v této části krovu opět jak jedlové, tak smrkové dřevo, kácené tentokrát na přelomu let 1710 až 1711.

Obr. 15: Kostel sv. Kunhuty, krov nad starou lodí (r. 1711) - podélný řez, ve středním poli jsou viditelné pozůstatky původní stolice věže.

Obr. 16: Kostel sv. Kunhuty, krov nad novou lodí (r. 1803 - 05) - plná příčná vazba.

Obr. 17: Kostel sv. Kunhuty, krov nad novou lodí (r. 1803 - 05) - severní stolice podélného vázání.

Kombinace ležaté stolice s křížovými vzpěrami krokví v příčných plných vazbách je u nás poměrně neobvyklá.⁵⁶⁾ Příklady těchto konstrukcí nicméně najdeme v obou nejznámějších kopiářích návrhů dřevěných krovů, které jsou známé z barokní doby a byly jistě používány i u nás. Jde

Obr. 18: Kostel sv. Kunhuty, krov nad starou lodí - v levé části snímku zápora původní stolice zvonové věže s dlabem, který zbyl po rohovém sloupku, napravo křížová vzpěra odříznutá při odstraňování podélné záporu sloupku.

o práce J. Wilhelma⁵⁷⁾ (I. vyd. Frankfurt am Main 1649, II. vyd. Nürnberg 1668, obr. 19) a později J. J. Schüblera⁵⁸⁾ (Nürnberg 1731, 1736 obr. 20). V našem případě byl zvolen tento netradiční způsob zesílení příčných vazeb nejspíše s ohledem na vloženou konstrukci stolice zvonové věže, jejíž prahové trámy spočívaly přímo na prvních hambalcích a na vodorovných rozpěrách krovu. Ze stejného důvodu se šikmé ztužující pásy objevují i v mezilehlých vazbách.

Zatímco výběhy kleneb v části nad závěrem jsou jasně odděleny od konstrukce krovu, tak nad starou lodí je krov přisekáván, aby se přizpůsobil starší klenbě. Naproti tomu vestavba schodiště na kazatelnu, která zasahuje do prostoru márnice, je evidentně mladší než střecha přístavku tvořená třemi hambalkovými vazbami s krokvi opřenými do pozednic.⁵⁹⁾

Krov nad tzv. novou lodí, která byla přistavěna v letech 1803 - 1805, je rovněž hambalkový, jeho podélné vázání má zcela v duchu převažující soudobé produkce podobu dvojité stojaté stolice s průběžnými rameny sloupků a symetrickými podélnými pásy (obr. 16, 17). Tři příčné plné vazby střídají trojice prázdných vazeb s krokvi čepovanými do krátkat propojených podélnými výměnami. Rozměry trámů jsou výrazně diferencované, krokve, hambalky a šikmé vzpěry jsou výrazně subtilnější než vazné trámy, výměny s krácaty či sloupky. Jedlové kmeny použité pro stavbu krovu byly těženy ve dvou etapách v letech 1802 - 1803 a 1803 - 1804.⁶⁰⁾ V konstrukci převažují čepované spoje

Kostelec u Jihlavy, kostel sv. Kunhuty krov nad presbyteriem			
	JIH	STŘED	SEVER
1.	X		V
2.	∇		\
3.	\\		2
4.			∞
5.	8	/	8

Obr. 19: Kostel sv. Kunhuty, krov nad presbyteriem - podoba a rozmístění tešských značek.

zajištěné dřevěnými hřeby. Ocelové závěsy se u samotného krovu neobjevují, ale najdeme je u masivních trámových kleštín spřažených s klenebními pasy a nadezdívkami. Tešské značení postupuje stejně jako v obou předchozích případech od západu k východu a číslovány jsou na obou stranách vždy zvlášť krokve, sloupky a pásy (obr. 21). Do západního pole krovu je dodatečně vložena čtverhranná stolice zvonové věže. Její horní část byla v roce 1998 z větší části vyměněna. Z původní konstrukce zůstaly prahy a mohutné rohové štenýře otesané poměrně neobvyklým způsobem do průřezu tvaru L, který měl snad usnadnit provedení spojů zavětrovacích vzpěr a příčných pažníků.

Stavebně historický vývoj

Kostel s nápadně starobyklým kamenným portálem přitahoval badatelskou pozornost už od 19. století. Dlouhodobé neobsazování místní farnosti v 17. a 18. století patrně způsobilo, že v té době byl kostel považován spíše za hřbitovní kapli. I tak si lze totiž vysvětlit tvrzení vycházející ze starší topografické literatury, kde se hovoří, že „farní kostel sv. Kunigundy vystavěn byl l. 1805“.⁶¹⁾ Jen o málo starší odborná literatura vcelku úspěšně identifikovala nejnápadnější znaky odpovídající počátečnímu stádiu stavebního vývoje a pokusila se je popsat. Zájem vyvolal především jižní portál,⁶²⁾ a záhy došlo i na první analýzu celkového stavebního vývoje.⁶³⁾ Vznik kostela byl vcelku logicky spojován s předpokládaným obdobím kolonizace tohoto kraje ve 13. století, kdy zde měla vzniknout úzká podélná jednolodní stavba spíše menšího měřítka s polygonálním závěrem bez opěráků, k níž byla až začátkem 19. století přistavěna mohutnější západní přístavba lodi s kůrem (obr. 3a).

Badatelské vakuum poměrně širokého mezidobí se začalo opět naplňovat až od 50. let 20. století, a to zásluhou průzkumů V. Richtera a jeho žáků.⁶⁴⁾ Díky jejich průzkumným aktivitám byl rozpoznán pozdně gotický původ presbyteria a současně byly opět vyneseny na světlo původní návrh (obr. 4)⁶⁵⁾ i realizační projekt (obr. 5)⁶⁶⁾ Johanna Zeißla na přestavbu z let 1803 - 1805. Počátkem 80. let 20. století upřesnil interpretaci stavebních dějin kostela ještě B. Samek ve své materiálové zprávě z výzkumu románské architektury na Moravě.⁶⁷⁾ Kostel podle něj vznikl

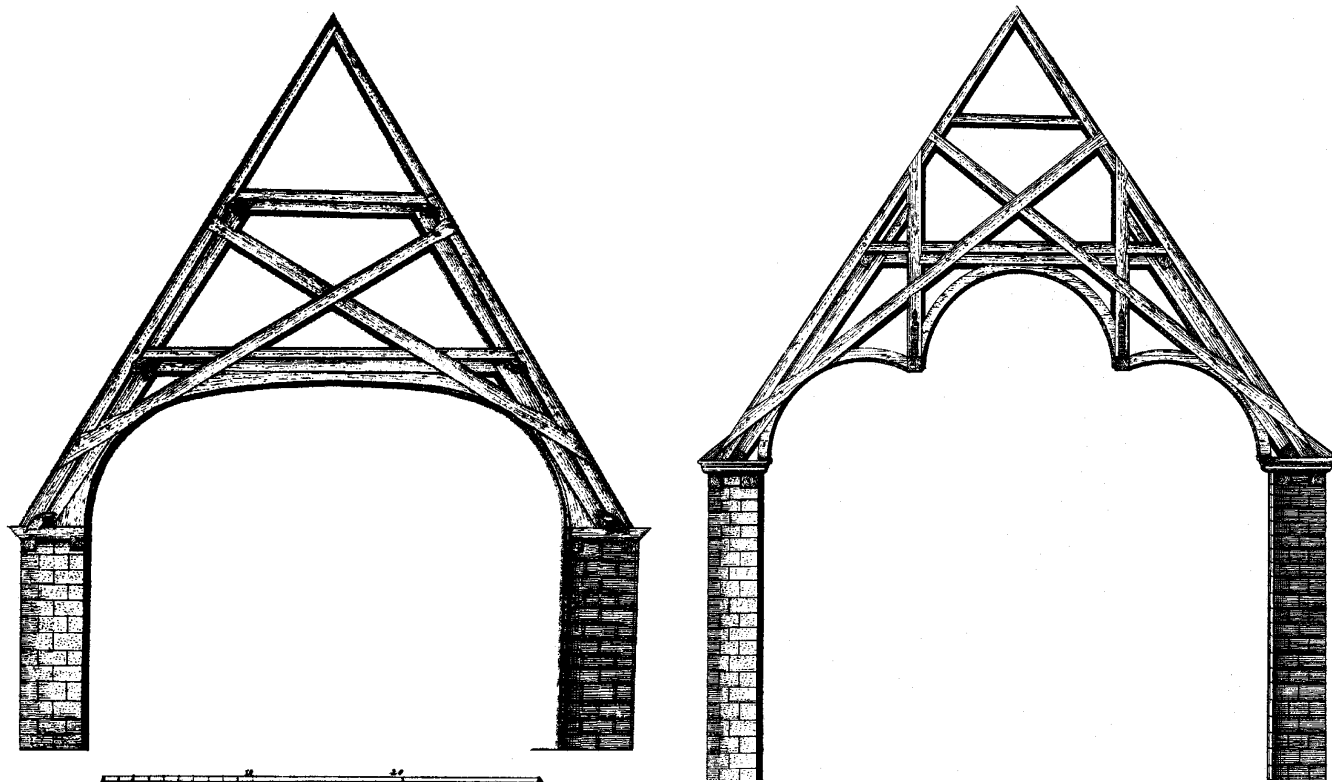
Kostelec u Jihlavy, kostel sv. Kunhuty krov nad starou lodí				
	KROKVE	STOLICE		KROKVE
	JIH	JIH	SEVER	SEVER
1.	/	/	/	/
2.	/			//
3.	/			///
4.	/	/	//	////
5.	//			V
6.	//			V/
7.	//	/	///	V//
8.	//			V///
9.	///			V////
10.	///	/	////	X

Obr. 20: Kostel sv. Kunhuty, krov nad starou lodí - podoba a rozmístění tešských značek.

Kostelec u Jihlavy, kostel sv. Kunhuty krov nad novou lodí				
	KROKVE	STOLICE		KROKVE
	JIH	JIH	SEVER	SEVER
1.	/	/	/	/
2.	//	/	/	//
3.	///			///
4.	////	//	//	////
5.	V	//	//	V
6.	V/	///	///	V/
7.	V//			V//
8.	V///	////	////	V///
9.	V////	///	///	V////

Obr. 21: Kostel sv. Kunhuty, krov nad novou lodí - podoba a rozmístění tešských značek.

kolem roku 1250, kdy zde podle něj vznikla v lodi plochosťopá stavba, jejíž zaklenutí odhadoval na 2. polovinu 17. století. Nejnověji shrnul poznatky o stavebním vývoji kostela (obr. 3b) ve svém uměleckohistorickém místopise opět B. Samek.⁶⁸⁾ Dosud nejucelenější soubor informací o stavebním vývoji kostela přinesl podrobný stavebně historic-

Obr. 22: Johann Wilhelm, *Architectura Civilis*. Předlohy k vazbě krovů: Fig. 4 a 5. Nürnberg 1668.

ký průzkum, zpracovaný Památkovým ústavem v Brně v roce 1999 (obr. 3c). Mnohé dosavadní názory se ukázaly jako oprávněné, jiné se podařilo upřesnit nebo korigovat. Významný podíl na získaných výsledcích má především důkladný archivní průzkum a úspěšné provedení dendrochronologických analýz dřevěných konstrukcí.

Počátky existence kostela a vsi Kostelec (Wolframms) situované na horním toku řeky Jihlavy jsou již delší dobu hypoteticky předpokládány v období okolo poloviny 13. století.⁶⁹⁾ Až dosud bylo, vzhledem k absenci písemného materiálu, dokládajícího možný průběh nejstarší stavební akce, nutné spoléhat pouze na slohový a stylový rozbor objektu. První zpráva o existenci sakrálního objektu v Kostelci u Jihlavy totiž pocházela až z roku 1293, kdy měl zdejší patronát ve správě premonstrátský klášter v Louce.⁷⁰⁾

Do doby okolo poloviny 13. století se hlásí několik architektonických prvků a konstrukčních detailů kostelní stavby. Jedná se především o jižní zeď staré lodi, prolomenou nízkým portálem s kamenným ostěním, a to zejména v konstrukci kamenických prvků, jako pravoúhle ustupujících patek, taliřových prstenců umístěných na dřevicích sloupků, listových hlavic (stočených snad původně do bobulí) či oblého, velmi mělce zahroceného tympanonu.⁷¹⁾ Užití tohoto detailu by za normálních podmínek bylo v této poněkud okrajové lokalitě v uvedeném období poměrně časté, zde však nelze podceňovat možnost úzké vazby na blízkou Jihlavu. Nabízí se tu srovnání zejména s trojicí ústupkových portálů jihlavského farního kostela sv. Jakuba, které jsou kladeny do 50. let 13. stol.⁷²⁾ Detail protáhlých palmetových hlavic sloupků přitom upomíná spíše na pilířky spodní etáže sdružených oken věže kostela sv. Duha v Telči, jehož vznik se předpokládá těsně před polovinou 13. století.⁷³⁾ Určitá tektonická diskrepance ve vztahu horní a spodní částí kosteleckého portálu ve spojení s vel-

mi prostou skladbou mohou vést ke spekulacím o mladších úpravách, eventuálně o možném dodatečném zjednodušení původně bohatšího portálu.

Naznačené dataci jižní zdi kostelní lodi odpovídá i zeď severní. Její částečně obnažený vnější líc patrný v prostoru márníce vykazuje použití zdiva z pravidelně rovnaných kvádrů. Nachází se zde také pravoúhlý výstupek zasahující do západní zdi márníce, kterého si povšiml již B. Samek a charakterizoval jej jako opěrný pilíř.⁷⁴⁾ Existence tohoto konstrukčního prvku by mohla ukazovat na původní úmysl zaklenutí prostoru lodi. Průzkum koruny zdiva v půdním prostoru původní lodi však zjistil omítnutí a vytažení vnitřních omítek až k vrcholu zdiva. Rovněž hladké zařízení interiérových omítek ukazuje ve shodě se staršími názory na zastropení nějakou formou plochého stropu.⁷⁵⁾

Pozornosti zatím unikala ale především rozdílná šířka této severní zdi. Ačkoliv je šíře zdiva jasně patrná na plánu Johanna Zeißla, zachycujícího při přístavbě lodi v roce 1805 také starší stav kostela,⁷⁶⁾ není s ní u mladších plánových zobrazení počítáno. Šířka zdiva je totiž od západní přístavby lodi až po pravoúhlý výstupek v západní zdi márníce více jak 1, 50 m.⁷⁷⁾ Přibližně stejnou šířku měla dříve i jižní zeď staré lodi krytá obdélnou předsíní.⁷⁸⁾ Na původní šířku jižní zdi ukazuje dnes už jen pravoúhlý výstupek v místech nasazení západní lodi.

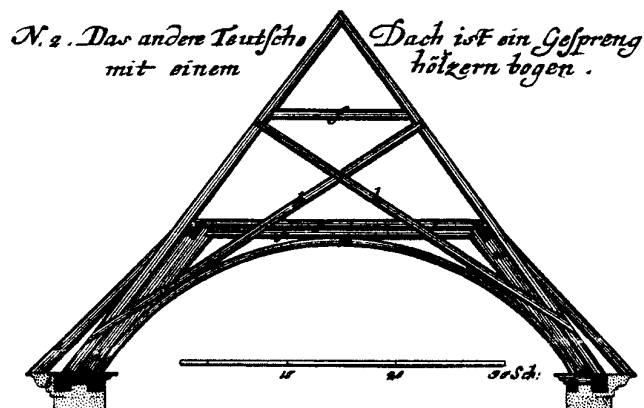
Otázka vyvstává nad funkcí takto mocně dimenzované zdi. Dispozičně objekt kostela vychází z typu poměrně běžně užívaného u menších vesnických staveb takřka po celé 13. století jak v oblasti Vysočiny, tak téměř po celé Moravě.⁷⁹⁾ Typologicky jde o podélné jednolodní stavby se vstupem situovaným v ose jižní zdi, jejichž dispozici velmi často doplňuje zvonice na západě. O tom, byla-li zvonice součástí původního kostela, nemáme v současné době žádné doklady. Je jisté, že minimálně od 16. století v kostele zvo-

ny byly,⁸⁰⁾ o tom, jak vypadala zvonice víme až od počátku 18. století. Na plánu Johanna Zeißla vidíme původní šíři západního průčelí kostela o takřka shodné šířce jako k ní přiléhající západní části severní a jižní zdi lodi. Šířka zdiva tak na západní straně vytvářela jakýsi zdůrazněný půdorys písmene U. Profil zesíleného západního průčelí nemá u výše jmenovaných sakrálních staveb tohoto měřítka obdobu. Možným vysvětlením s ohledem na funkční opodstatnění se zdá být pouze základna pro zbudování předpokládané věžní konstrukce, tak jak jej nalézáme u větších kostelních staveb.⁸¹⁾

Spojení masivního pojetí architektonického rozvrhu se snahou o začlenění spíše jemnějších dekorativních prvků portálu nepřidává stylové kritice na jednoznačnosti a ukazovalo by spíše na delší období stavby, během něhož došlo k proměně stylového citění u stavebníka či řemeslníků. Propojení dvou stavebních koncepcí mohlo nejspíše proběhnout ve 3. třetině 13. století. Kritika dochovaných archívních pramenů týkajících se šlechtického rodu Schenků, umožnila vyslovit předpoklad o vzniku vsi Kostelec (Wolframms) v období od poloviny 30. do poloviny 50. let 13. století a předání jeho patronátního práva ke kostelu klášteru v Louce před rok 1256.⁸²⁾ Před tímto datem tedy mohl vzniknout v nově založené vsi kostel, dispozičně navazující na typ obdélné jednolodní stavby s plochým stropem a zvonici usazenou nad západním zesíleným průčelím. Podle částečně obnažené severní zdi bylo při jeho výstavbě použito kvádřikového zdiva. Vstup do objektu byl situován v ose jižní zdi a zřejmě byl chráněn obdélnou předsíní. Samotný portál však nemusel být v době předání patronátního práva hotov. Vysvěcení kostela souviselo především s existencí oltáře a jeho zastřešení, zbývající části plánovaného objektu mohly být i nadále ve výstavbě.

O podobě nejstaršího závěru si bez archeologického průzkumu pod povrchem podlahy můžeme učinit představu jen stěží. Nejspíše ve druhé polovině 14. století byl totiž nahrazen protáhlým polygonálním presbytářem zaklenutým snad křížovou klenbou. Klenba je nesena polygonálně okosenými žebry, spojenými v mírně se do prostoru svažujícím vrcholu oválným klenákem, dosedajícími ve směru k lodi na zkrácené přípory osazené na do kuželově protažené vertikálně profilované konzoly, a na zdech chóru přízemními příporami s válcovými, podélně profilovanými patkami. Důvody rozšíření můžeme shledávat jak v potřebě většího prostoru pro rozrůstající se obec, tak v potřebách liturgických, neboť se stavbou závěru jde v úzké návaznosti i stavba sakristie, do níž se z lodi vstupovalo kamenným lomeným portálem. Liturgickým potřebám jistě sloužila také výlevka umístěná ve východní zdi sakristie, potvrzující souvislost přístavby tohoto prostoru se stavbou závěru. Také v tomto případě si můžeme potvrdit dobu vzniku na formě použitého stavebního materiálu. Neomítnutá část zdiva, nacházející se nad klenutím sakristie, ukazuje na použití lomového kamene jak na stavbu sakristie, tak na obvodové zdivo chóru.⁸³⁾

Další oživení stavební činnosti proběhlo na konci 15. století, kdy se ve větší míře objevují dotace připsané kostelu. Z období přelomu pozdního středověku a renesance pochází také nejpůsobivější zjištěná úprava vnějších omítek východní části kostela s červeným iluzivním kvádřováním (obr. 9). Dochovaná konstrukce krovu presbyteria svědčí o tom, že na sklonku 15. století byla nově provedena střecha

Obr. 23: Johann Jacob Schübler, Nützliche Anweisung zur unentbehrlichen Zimmermanns příklad německého vzpěradlového krovu s dřevěným obloukem. Nürnberg 1731. Sciagraphia artis tignariae Zimmermanns-Kunst. Nürnberg 1736.

cha ve východní části. Nelze přitom vyloučit ani nové zastřešení celého kostela. V uvedené době nebo dokonce ještě o něco později došlo pravděpodobně na rozebrání plochého stropu lodi i klenby v závěru a kostel byl překlenut valenou klenbou v chóru rozvedenou do jednotlivých výsečí, na jejichž hrany byla osazena starší kamenná žebra. Vyjma tohoto dokladu piety k staršímu výtvarnému detailu lze konstatovat, že v období druhé poloviny 16. století, kdy se většina místního obyvatelstva přiklonila k protestantské víře, ani v časech takřka neutuchajících bojů a s ním spojeného odlivu obyvatelstva za třicetileté války nebyly podnikány na budově kostela větší stavební zásahy. Přestože v rubové části klenby jsou patrné dvě výrazné příčné spáry, použití takřka shodného stavebního materiálu i jeho opotřebení ukazuje pouze na postupné navazování v rámci jedné stavební etapy.

Je to opět zvon, jenž by mohl na konci 17. století ukazovat na opětovné investice do vzhledu a významu objektu.⁸⁴⁾ Jak potvrdil dendrochronologický průzkum, došlo vzápětí k výměně západní části krovu. Snesení se dočkala nejspíše i zvonice a zvony byly umístěn ve zvonici nové, jejíž pozůstatky vidíme ve střední části podkroví staré lodi. Současně byla vybudována márnice přístavbou k východní vnější zdi sakristie.

Nejpodstatnější proměnou své hmotové skladby však prošel kostel na začátku 19. století. V roce 1805 byla totiž dokončena původně poněkud mohutněji koncipovaná západní přístavba lodi s hudebním kůrem. Její stavba probíhala za kaplana jménem Johann Gerzabek.⁸⁵⁾ Stavbu projektoval Johann Zeißl, úředník Provinčního stavebního ředitelství v Brně.⁸⁶⁾ Návrh z roku 1803 počítal s rozšířením o přístavbu širší obdélné lodi o třech klenebních polích (obr. 4). Kůr vložený do západní části měl být zpřístupněn schodištěm z podkruchtí. Vnější podoba západního průčelí o poněkud strohé formě akcentuje v ose umístěný vstup, nad nímž se nachází kruhový okenní otvor směřující na kůr. Další, oválné okno pod trojúhelným nástavcem štítu osvětluje prostor půdy. Štít je završen pouze křížem, s věží není v návrhu počítáno. Pro realizaci byla doporučena méně velkorysá varianta zachycená na plánu z roku 1805 (obr. 5). Až na drobné korekce - obrácení vstupu na kůr do vnějšího pláště a vynechání kruhového okna v průčelí - byl tento projekt realizován. Určující slohové znaky přístavby vycházejí ještě z barokních forem. Ve vnějším vzhledu se jed-

ná především o modelování štítu západního průčelí a o jeho členění podkládanými pilastry, v interiéru jde např. o valené klenby s výsečemi zvýrazněnými hřebínky tak, jak jsou užit pod kruchtou.

Nová zvonice byla vztyčena zřejmě až těsně před rokem 1830, a to ve vrcholu střechy těsně za západním průčelím, na staré lodi byl ponechán pouze malý sanktusník. Někdy kolem poloviny 19. století byla odstraněna jižní předsíň, vyobrazená ještě na mapě stabilního katastru (obr. 2). Současně byla redukována síla zdí jižní zdi, z jejíž původní šíře zbyl pouze pravoúhlý výstupek v místě nasazení západní přístavby. Do jižní zdi bylo na západ od portálku také prolomeno další okno, proporcčně shodné s oknem závěru.

Posledním aditivním stavebním zásahem se zdá být přístavba schodiště na kazatelnu. O té se v pramenech mluví již dříve, avšak můžeme-li se spolehnout na zachycení staršího stavu Johannem Zeißlem, v roce 1803 ani o dva roky později se zde ještě uvedené schodiště nenacházelo. Stylová podoba staví přístavbu kazatelny s baldachýnovou stříškou do shodného období se vznikem nástavce oltáře. J. V. Šimák nalezl na zadní straně oltáře nápis datující jeho vznik do roku 1857.⁸⁷⁾ Někdy v tomto období tedy mohl být prolomen v severní zdi otvor pro kazatelnu, se vstupem po schodišti ze sakristie, jež vyniklo přístavbou k vnější lici severní zdi. V roce 1997 byla západní loď s věží nově omítnuta. V letech 1998 až 1999 proběhla generální oprava střech, při níž byla kompletně vyměněna celá horní část velké věže. Na její bání se stejně jako na ostatní plochy střech vrátil dřevěný šindel.

ZÁVĚR

Podrobný stavebně historický průzkum kostela sv. Kunhuty v Kostelci u Jihlavy, provedený kolektivem pracovníků Památkového ústavu v Brně, v roce 1999 shrnul a revidoval výsledky předchozích výzkumů tohoto objektu. Zpřesněny byly zejména názory na stavební počátky kostela a na některé etapy jeho mladšího vývoje, resp. na jejich rozsah a časovou následnost. Představený příklad dokládá nezbytnost koordinované interdisciplinární spolupráce při poznávání architektonických památek se složitějším stavebním vývojem.

POZNÁMKY

- 1) Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae (dále CDM) IV, č. 318
- 2) V. Richter, K nejstarším dějinám Třeště. Časopis společnosti přátel starožitností 61/1953, s. 18 - 24.
- 3) Tak L. Hosák - R. Šrámek, Místní jména na Moravě a ve Slezsku I, Praha 1980, s. 427 - 428.
- 4) Moravský zemský archiv (MZA), indikační skizy, kart. 721, D 9, inv. č. 3894, sign. 3033.
- 5) Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae II, (dále CDB) č. 281, s. 274 - 277.
- 6) CDB III, č. 48, s. 48 - 49. Šlo o další z transakcí provázejících založení kláštera cisterciáků v Tišnově, o tom přehledně i s rozbořením motivace výměn J. Joachimová, Fundace královny Konstancie a pražské statky německých rytířů. Umění 16, 1968, s. 495 - 501.
- 7) O osídlení na východ od Jihlavy Z. Měřinský in: Dějiny Brtnice a připojených obcí. Red. J. Janák, Brno 1988, s. 18 - 76; podrobný rozbor písemných pramenů podává J. Dobiáš, Německé osídlení ostrůvku jihlavského. Časopis archivní školy 8, 1930, s. 1 - 90.
- 8) CDB III, č. 43, s. 43 - 44.
- 9) K tomuto rodu blíže M. Plaček, Rakouská šlechta v zeměpanských službách na jižní Moravě počátku 14. století a její sídla. Diplomová práce FF MU, Brno 1995, s. 47 - 53; pokus o rekonstrukci genealogie tamtéž, příloha 4.

- 10) CDM IV, č. 264.
- 11) Viz V. Vaněček, Základy právního postavení klášterů a klášterního velkostatku ve starém českém státě (12.- 15. století). I. Zakladatelská práva, Praha 1933, passim.
- 12) Blíže k tomu J. Šebánek, Listiny přímětické a jiné naše listiny na patronátní práva z doby přemyslovské. Sborník prací filosofické fakulty brněnské university C 3, (dále SPFFBU) 1956, s. 79 - 101, který ale klade důraz především na diplomatickou stránku a opomíjí právně-historické souvislosti.
- 13) Úřady, které Schenkové drželi, i přesné citace pramenů uvádí M. Plaček, Rakouská šlechta, cit. v pozn. 9, s. 49 - 51, 87 - 88.
- 14) V tomto roce se naposledy zmiňuje znojemský arciděkan Markvart Schenk (Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae V/1, č. 93), který své bratry přežil.
- 15) CDM IV, č. 264, 318.
- 16) J. Dobiáš, Dějiny královského města Pelhřimova a jeho okolí I., Pelhřimov 1927, s. 165.
- 17) Die Landtafel des Markgrathumes Mähren (dále ZDB) I, kn. V, č. 333, s. 87. L. Hosák - R. Šrámek, Místní jména I, l. c., s. 427 - 428 chybně tvrdí, že v tomto zápise se poprvé setkáváme s farním kostelem sv. Kunhuty - patrociniem zde uvedeno není a nadto nejstarší zpráva o kostele je již z roku 1293 (viz výše).
- 18) Srov. J. Pilnáček, Staromoravští rodové, Vídeň 1930, s. 39, 59, 285, 379.
- 19) J. Dobiáš, Dějiny královského města Pelhřimova cit. v pozn. 16, s. 309.
- 20) ZDB I, kn. XII, č. 183, s. 338.
- 21) Libri citationum et sententiarum seu knihy púhonné a nálezové (dále LC) III, s. 282.
- 22) ZDB I, kn. XIII, č. 67.
- 23) ZDB II, kn. XV, č. 96, s. 13.
- 24) ZDB II, kn. XVII, č. 61, s. 90.
- 25) SOKA Jihlava, listiny č. 256. K pojmu *záduší* srov. B. Zilinská, Záduší. In: Facta probant homines. Sborník k životnímu jubileu prof. dr. Zdeňky Hledíkové. Usp. I. Hlaváček a J. Hrdina, Praha 1998, s. 535 - 548.
- 26) ZDB II, kn. XVIII, č. 101, s. 143 - 144.
- 27) K jihlavským všim srov. F. Hoffmann, Jihlava v husitské revoluci. Havlíkův Brod 1961, s. 144 - 152; k městskému velkostatku J. Čechura, Die Struktur der Grundherrschaften im mittelalterlichen Böhmen, Stuttgart - Jena - New York 1994, s. 102 - 108.
- 28) J. Dobiáš, Dějiny královského města Pelhřimova a jeho okolí. Díl II. Do ba reformační. Část I. Pelhřimov 1936, s. 296.
- 29) SÚA Praha, Stará manipulace, sign. J 31/2; k postavení tvrzí a dvorů srov. F. Kašička, Hospodářské zázemí drobných feudálních sídel ve středních Čechách. Archeologia historica 10, 1985, s. 57 - 65.
- 30) Gr. Wolny, Kirchliche Topographie von Mähren, Band III., Brünn 1860, s. 47 n.
- 31) P. Fučík, Kostel sv. Kunhuty a nejstarší dějiny kostelecké farnosti. In: Zpravodaj - obec Kostelec 2/98, s. 6.
- 32) A. J. Pátek, Vlastivěda moravská. Jihlavský okres. Brno 1901, s. 184. B. Samek, Umělecké památky Moravy a Slezska 2 (J/N), Praha 1999, s. 177, vrací zvony do r. 1546.
- 33) Chronik der königliche Stadt Iglau (1402 - 1607) vom Iglauer Stadtschreiber Martin Leupold von Löwenthal herausgegeben von Christian d' Elvert (ed.), Brünn 1861, s. 187.
- 34) Gr. Wolny, Die Markgraffchaft Mähren. VI. Band. Iglauer Kreis, Brünn 1846, s. 55.
- 35) Gr. Wolny, Kirchliche, cit. v pozn. 30, s. 48.
- 36) Chronik cit. v pozn. 33, s. 103.
- 37) Náhrobní kameny jsou v současnosti téměř nečitelné. Též Gr. Wolny, Die Markgrafschaft cit. v pozn. 34, uvádí již pouze údaj o úmrtí Johanna Schösslera. Text nápisů na náhrobních kamenech je však zaznamenán ve farní kronice na s. 23 - 24.
- 38) A. Altrichter, Iglau. In: Südmährisches Heimatbuch für Volk und Schule, Nikolsburg (Mikulov), Leipzig, Wien 1923, s. 85.
- 39) Lánové rejstříky jihlavského a znojemského kraje (k vyd. připravil F. Matějka), Praha 1983, s. 18 - 19 a 21.
- 40) A. J. Pátek, Vlastivěda, cit. v pozn. 32, s. 185.
- 41) SOKA v Jihlavě, fond Římskokatolický farní úřad v Kostelci, kart. 1, inv. č. 50 - Inventář kostela z r. 1930. B. Samek, Umělecké, cit. v pozn. 32, s. 177, uvádí jako datum vzniku křtitelny rok 1623.
- 42) Gr. Wolny, Kirchliche cit. v pozn. 30, s. 48.
- 43) P. Fučík, Kostel cit. v pozn. 31, s. 9.
- 44) A. J. Pátek, I. Vlastivěda, cit. v pozn. 32, s. 184.
- 45) Gr. Wolny, Kirchliche cit. v pozn. 30, s. 48.
- 46) Protocolum domesticum ab anno Domini 1785 (farní kronika), XIII. Memorabilia, t. č. uložena na farní v Kostelci.
- 47) Gr. Wolny, Kirchliche cit. v pozn. 30, s. 48.
- 48) Protocolum cit. v pozn. 46; též SOKA v Jihlavě, fond římskokatolický

- farní úřad v Kostelci, kart. 1, inv. č. 51
- 49) Západní okno nese obraz žehnajícího korunovaného Ježíška s jablkem v ruce; motiv žehnajícího Krista se objevuje i v severním okně, v tomto případě je usazen na klíně korunované Panny Marie.
- 50) Ve skutečnosti jsou mezi křížícími se prvky několikacentimetrové mezery. Tento jev je však u konstrukcí tohoto typu zcela běžný a dokládá to, že primární funkce podélných rozpěr je spojena se zavětrováním podélného rámu. Dále mají tyto prvky důležitou úlohu při montáži krovu, kdy určují rozestupy plných vazeb. Funkce rozpěr jako podpory hambalků v mezilehlých vazbách přicházejí v úvahu spíše u větších konstrukcí, ani tam však mnohdy vůbec nedojde k její aktivaci, a zůstává tak vlastně pouze pojistkou pro případ dílčího kolapsu.
- 51) V roce 1999 došlo k výměně krytiny, namísto předchozího plechu přibitého na starém šindelovém podkladě byla položena dvouvrstvá šindelová krytina. Po zjištění, že původní konstrukce krovu nad presbyteriem je i přes silné poškození schopná nadále plnit svou funkci, byl s ohledem na její stáří zvolen čistě konzervační přístup (důsledné ošetření proti dřevokazným škůdcům a chorobám) a rozsah provedených výměn byl omezen na nejnižší minimum.
- 52) Blíže o tomto typu krovu viz J. Bláha, J. Hrdlička, Kostel sv. Vojtěcha poblíž Studnic u Telče, *Průzkumy památek* II/1998 s. 99 - 114.
- 53) Odběr vzorků J. Bláha, vyhodnocení T. Kyncl, 1998 - 2000.
- 54) Je pravděpodobné, že vazby bez křížových vzpěr byly rozměřeny a spasovány dílensky, zatímco vzpěry byly do konstrukce vsazeny až dodatečně, a to podle místa, které zbylo po usazení vložené stolice zvonové věže.
- 55) Důvodem pro tuto neobvyklou úpravu mohla být obava z uvolnění spojů při rozhoupávání zvonů.
- 56) Křížové vzpěry krokříží umožňují průnik kleneb nad úroveň pozednic pouhým zpevněním příčné vazby bez použití věšadel. Tento princip byl známý a používán již od středověku. (U nás např. Semněvice, kostel sv. Jiří In: J. Vinař, V. Kufner, I. Horová, *Historické krovy*, Praha 1995, s. 21). V mladších dobách postupně převládly konstrukce s věšadly, úspornější a snáze zhotovitelné.
- 57) *Johann Wilhelm*, Architectura Civilis, poprvé. Frankfurt am Main 1649, II. vyd. Nürnberg 1668.
- 58) *Johann Jacob Schübler*, Nützliche Anweisung zur unentbehrlichen Zimmermanns-Kunst, Nürnberg 1731. *Sciagraphia artis tignariae*, Zimmermanns-Kunst, Nürnberg 1736.
- 59) Hambalek překážející klenbě nad schodištěm byl dodatečně odstraněn. Krov márnice musel být zhotoven rovněž krátce po roce 1710, neboť na krokřích hlavního krovu v místech, která zakrývá střecha přístavku, nikdy nebyly střešní latě.
- 60) Odběr vzorků J. Bláha, vyhodnocení T. Kyncl, 1998 - 2000.
- 61) Na místě kostela prý stávala jen kaple, neboť osada byla přifařena k Vilánici. Srov. J. A. Pátek, *Jihlavský kraj. Vlastivěda moravská*, Brno 1901, s. 184.
- 62) Poprvé na jižní portal upozornil uveřejněním jeho překreslení s krátkým textem císařský konzervátor Sterz. In: *Mitteilungen des Central Commission XXV.*, Wien 1899, s. 206. Obrázek poté přetiskl i A. Prokop, *Die Markgrafschaft Mähren in Kunstgeschichtliche Beziehung*, díl II., Wien 1904, s. 159.
- 63) J. V. Šimák, Dvě stavby doby přechodní ze západní Moravy. In: *Památky archeologické*. XXXIV, 1924 - 1925, s. 221 - 224. Objekt kostela vznikl podle autora článku ve dvou stavebních etapách. Na přiloženém prvním záměru pochází jižní zeď s portálem a závěr kostela zařazen do 13. století, ostatní části pochází z dostavby kolem roku 1806.
- 64) Srov. V. Richter, *Románská architektura na Moravě*. In: *Časopis společnosti přátel starožitností* 60, 1952, s. 232.; V. Richter, *Přechodní stavby v údolí Jihlávky*. In: *Vlastivědný sborník Vysočiny - vědy společenské* 4, 1961, s. 35.
- 65) MZA Brno, Fond B 18, Provinční stavební ředitelství, kart. č. 2, inv. č. 542, č. j. 199/1803.
- 66) MZA Brno, Fond B 18, Provinční stavební ředitelství, kart. č. 2, inv. č. 593, č. j. 199/1805.
- 67) B. Samek, Výzkum románské architektury na Moravě III. Kostelec, farní kostel sv. Kunhuty. In: *SPFFBU F 26 - 27*, 1982 - 1983, s. 82.
- 68) B. Samek, *Umělecké památky Moravy a Slezska* 2. Praha 1999, s. 176 - 177.
- 69) Tamtéž.
- 70) Tamtéž. Viz poznámka č. 10.
- 71) Pro plastickou výzdobu portálu nacházíme nejbližší analogie v nedaleké Jihlavě, výrazně se ve 13. století architektonicky rozvíjející. Srov. např. západní portal farního kostela sv. Jakuba Většího, B. Samek, cit. pozn. 6, 1999, s. 86.
- 72) A. Vošahlík, *Jihlava*. In: *Paměť měst*, Praha 1982, s. 97. Tyto kameňické práce spojuje s činností stavební huti dominikánů, která se konstituovala při stavbě nepatrně staršího kláštera s kostelem sv. Kříže v Jihlavě.
- 73) J. Němec, K. Fuchs, MPR Telč - věž sv. Duchy, stavebně historický průzkum, Brno 1989. Nepublikovaný rukopis, archiv SPÚ v Brně.
- 74) Ze zdi zde vystupují pravouhlé kamenné kvádry používané obvykle u kamenných opěráků. Srov.: B. Samek, cit. v pozn. 6. 1999, s. 176 - 177.
- 75) Jedno z prken, použitých jako podbití námětků krovu na vnější straně jižní zdi lodi, nese pod bílou přemalbou stopy ornamentálních barevných obrazců, což by ukazovalo na jeho možné dřívější umístění v záklopovém stropu lodi.
- 76) Srov. historické plány na přestavbu obr. 27 a 28.
- 77) Zdivo z vnější strany licuje s uvedeným výstupkem, jenž tedy není opěrákem, ale nárožím.
- 78) Jak ukazuje plán J. Zeiřla, jednalo se o čtvercovou předsíň se vstupem orientovaným k jihu a s menším okénkem k východu.
- 79) Vychází z typu pozdně románských kostelíků, kde se vliv raně gotických forem se uplatňuje často jen u plastických prvků portálů či kleneb a užití pravouhlého závěru. Ve shodné nebo velmi podobné formě nalezneme obdobný typ na více místech. Srov.: např. Kněžice, Deštná - Roubanina, Koberice, Časlavice, Dolní Loučky, Hodonice, Jasenice, Lipník, Rancířov, Stonařov nebo Vilanec.
- 80) Viz poznámka č. 35.
- 81) Obdobné zesílení kostelního průčelí za účelem substrukce věží nalezneme nejbližší znovu např. u kostela sv. Jakuba Většího v Jihlavě.
- 82) V tomto roce je naposled zmíněn znojemský děkan Markvart Schenk. K tomu viz: T. Borovský, *Dějiny místa do roku 1513*. Text a pozn. č. 11.
- 83) Na možnou příbuznost závěru kostela v Kostelci u Jihlavy se starou sakristií kostela v Třešti upozornil už J. V. Šimák in: Dvě stavby doby přechodní ze západní Moravy. In: *Památky archeologické*. XXXIV, 1924 - 1925, s. 221 - 224. a jeho návrh podpořil též V. Richter v: *Přechodní stavby v údolí Jihlávky*. In: *Vlastivědný sborník Vysočiny - vědy společenské* 4, 1961, s. 35.
- 84) O tomto, dnes již neexistujícím zvonu, který nesl nápis: Anno Domini 1695. Haec compans in honorem Reg. M. S. Kunegundus V. fusa - Goss mich Christian Iva. Him in Iglau informuje *Vlastivěda moravská*. Srov: F. A. Pátek, *Jihlavský kraj. Vlastivěda moravská*, Brno 1905, s. 184.
- 85) Jak o tom hovoří nápis od kůrem: HAEC PARS AEDIS SACRAEAE DIFOCATA MDCCCIV IOANNE DELPHINO GERZABEK TUNC CAP. LOC.
- 86) Plán uložen MZA Brno, fond.
- 87) Altare hoc et plura alia in hac ecclesia reparata et renovata sunt a parochianis praecipue Wolframsis et Fundo Religiosis A. MDCCCLVII sub curat. Joan. Pokornio ab Anto. Blaibach pictore Iglaviensi. J. V. Šimák, Dvě stavby doby přechodní ze západní Moravy. In: *Památky archeologické*. XXXIV, 1924 - 1925, s. 223.

KIRCHE DER HL. KUNIGUNDE IN KOSTELEK U JIHLAVY

Eine im Jahre 1999 vom Arbeitskollektiv des Instituts für Denkmalpflege in Brünn durchgeführte ausführliche bauhistorische Analyse der Kirche der hl. Kunigunde in Kostelec u Jihlavy (Wolframs, Bez. Jihlava [Iglau]) hat die Ergebnisse voriger Erforschungsarbeiten am Objekt zusammengefaßt und revidiert. Auf Grund einer gründlichen Archivforschung zur Geschichte der Kirche und der Gemeinde sowie der zeitgenössischen Zusammenhänge bezüglich der Erteilung und Übertragung des Patronatrechtes neigen sich die Autoren zu der Ansicht, daß die Dorf- und also auch Kirchengründung hat zwischen den Jahren 1233 und 1256 erfolgen mögen. Diesem Schluß entsprechen auch Stilvergleichsergebnisse bei der Analyse des südlichen Eingangsportals (Abb. 3,5), sowie auch Revision der Anschauung an die historische Bauentwicklung der Grundriss- und Massenkomposition der Kirche (Abb. 26) im Einklang mit den jüngsten Forschungsergebnissen. Das gewölbte polygonale Presbyterium mit dem zeitgenössischen Zubau der Sakristei wird in die zweite Hälfte des 14. Jahrhunderts gelegt. Die Frage der Wölbung ist noch nicht definitiv gelöst. Das Gewölbe im Abschluss des Presbyteriums weist Zeichen der Überwölbung mit Wiederanwendung der Steinrippen aus. Das alte Kirchenschiff war wohl bis Anfang des 18. Jahrhunderts flachgedeckt; man bediente sich damals bemalter Deckenplatten für Verschlag am Dach in der Traufenpartie. Einen bedeutenden Beitrag stellten Ergebnisse der dendrochronologischen Analyse der für Dachkonstruktionen benützten Fichten- und Tannenbalken dar. Die älteste Dachkonstruktion befindet sich über dem Presbyterium - die Bäume wurden um die Jahreswende 1496/97 geschlagen, jene für das spätere Dach mit Stuhlresten vom Barockturm über dem niedrigen

alten Kirchenschiff dann 1710/11. In selber Zeit entstand an der Nordseite der Kirche der Zubau für die Sakristei. Die letzte bedeutende Bauphase ist mit den ursprünglichen Bauplänen von Johann Zeißl aus dem J. 1805 bewiesen. In folgenden Jahren stellte man über dem Dach des Schiffszubaus einen neuen Turm auf, um die Mitte des 19. Jahrhunderts wurde die südliche Vorhalle niedergerissen. In Jahren 1998 bis 1999 wurden die Dächer einer Generalinstandsetzung unterworfen. Damals stellte man die Farbigekeit unterer Puzschichten an der Presbyteriumsaußenseite fest. Es geht um die spätmittelalterliche rote Illusivquaderung an Ecken und die diamantierte Umrahmung der Fensterlaibungen (Abb. 30), ferner um ältere braune und spätere blaugraue Fensterumrahmung.

Die erfolgte komplexe baugeschichtliche Untersuchung beweist Notwendigkeit der interdisziplinären Zusammenarbeit bei der Forschung über architektonische Denkmäler mit komplizierterer Bauentwicklung, obwohl es sich im gegenwärtigen Beispiel um einen Landbau handelt.

ABBILDUNGEN

Abb. 1: Kostelec u Jihlavy (Wolframs, Bez. Jihlava [Iglau]), Hl. Kunigundenkirche. Gesamtansicht von Südwesten.

Abb. 2: Kostelec u Jihlavy (Wolframs) an der Indikationsskizze der Stablkatastralkarte, 1835, MZA Brunn.

Abb. 3: Kostelec u Jihlavy, Hl. Kunigundenkirche. Entwicklungsstufen der baugeschichtlichen Ansichten: a) J. V. Šimák 1925 - 1960; b) V. Richter und B. Samek 1961 - 99; Institut für Denkmalpflege in Brunn 1999.

Abb. 4: Kostelec u Jihlavy, Hl. Kunigundenkirche. Entwurf für den Kirchenumbau und Schiffserweiterung westwärts, Johann Zeißl 1805, MZA (Mährisches Landesarchiv) Brunn.

Abb. 5: Kostelec u Jihlavy, Hl. Kunigundenkirche. Realisiertes Kirchenumbauprojekt mit Schiffserweiterung westwärts, Johann Zeißl 1805, MZA Brunn.

Abb. 6: Kostelec u Jihlavy, Hl. Kunigundenkirche. Das sogen. alte Schiff, frühgotisches Eingangsportal an der Südseite.

Abb. 7: Kostelec u Jihlavy, Hl. Kunigundenkirche. Detail der unteren Partie des Südportals.

Abb. 8: Kostelec u Jihlavy, Hl. Kunigundenkirche. Kapiteldetail vom Südportal.

Abb. 9: Kostelec u Jihlavy, Hl. Kunigundenkirche. Rekonstruktion der am Außenmantel des Presbyteriums festgestellten spätgotischen ziegelroten Illusivquaderung, stratigraphische Restauratorenuntersuchung, Martin Pavla, Marek Kapler, Sommer 2000.

Abb. 10: Kostelec u Jihlavy, Hl. Kunigundenkirche. Ansicht des Gewölbes im Presbyterium vom Kirchenschiff.

Abb. 11: Kostelec u Jihlavy, Hl. Kunigundenkirche. Gewölberippenkonsole an der nördlichen Presbyteriumswand.

Abb. 12: Kostelec u Jihlavy, Hl. Kunigundenkirche. Dachstuhl über dem Presbyterium (1497) - Bindergespärre, Längsverband - axialer Stuhl.

Abb. 13: Kostelec u Jihlavy, Hl. Kunigundenkirche. Dachstuhl über dem alten Schiff (1711) - Bindergespärre.

Abb. 14: Kostelec u Jihlavy, Hl. Kunigundenkirche. Dachstuhl über dem alten Schiff (1711) - Leergespärre.

Abb. 15: Kostelec u Jihlavy, Hl. Kunigundenkirche. Dachstuhl über dem alten Schiff (1711) - Längsschnitt, im Mitteljoch deutliche Reste des ursprünglichen Turmstuhls.

Abb. 16: Kostelec u Jihlavy, Hl. Kunigundenkirche. Dachstuhl über dem neuen Schiff (1803-05) - Bindergespärre.

Abb. 17: Kostelec u Jihlavy, Hl. Kunigundenkirche. Dachstuhl über dem neuen Schiff (1803-05) - nördlicher Stuhl vom Längsverband.

Abb. 18: Kostelec u Jihlavy, Hl. Kunigundenkirche. Dachstuhl über dem alten Schiff - links ursprüngliche Stuhlstämme vom Glockenturm mit Kehle nach einer Ecksäule, rechts eine bei der Entfernung der Längsstemme der Säule abgesägte Kreuzstrebe.

Abb. 19: Kostelec u Jihlavy, Hl. Kunigundenkirche. Dachstuhl über dem Presbyterium - Gestalt und Lokalisierung der Abbundzeichen.

Abb. 20: Kostelec u Jihlavy, Hl. Kunigundenkirche. Dachstuhl über dem alten Schiff - Gestalt und Lokalisierung der Abbundzeichen.

Abb. 21: Kostelec u Jihlavy, Hl. Kunigundenkirche. Dachstuhl über dem neuen Schiff - Gestalt und Lokalisierung der Abbundzeichen.

Abb. 22: Johann Wilhelm, Architectura Civilis. Vorlagen zum Dachstuhlbau: Fig. 4 und 5. Nürnberg 1668.

Abb. 23: Johann Jacob Schübler, Nützliche Anweisung zur unentbehrlichen Zimmermanns-Kunst... A 2 - Beispiel des deutschen Sprengwerkdachstuhls mit dem Holzbogen. Nürnberg 1731. Sciagraphia artis tignariae... Zimmermanns-Kunst. Nürnberg 1736.

(Alle Fotos Petr Czajkowski, Überzeichnung der Bauentwicklungsschemen Romana Štěrbová. Dachstuhlaufrisse und risse samt Tabellen der Abbundzeichen bearbeitet von Jiří Bláha)

(Übersetzung J. Noll)

EXKURZ: DENDROCHRONOLOGIE KROVŮ KOSTELA SV. KUNHUTY V KOSTELCI U JIHLAVY

TOMÁŠ KYNCL¹⁾

Předmětem dendrochronologického výzkumu bylo celkem 25 stavebních prvků ze tří samostatných krovových konstrukcí kostela, a to:

z krovu nad presbyteriem 14 prvků,
z krovu nad starou lodí 8 prvků,
z krovu nad novou lodí 3 prvky.

Materiál byl odebrán jako vývrty Presslerovým nebo zemem, a to po jednom vzorku z každého prvku. Při jeho zpracování byla použita standardní metoda dendrochronologického datování, která je popsána např. v článku o krovu kostela s. Jiljí v Heřmani²⁾ a podrobněji ve shrnující práci.³⁾

VÝSLEDKY

Druhá příslušnost dřeva

Materiál tvoří smrkové a jedlové dřevo s mírnou převahou smrku. Ve vzorcích nad novou lodí je zastoupeno pouze jedlové dřevo.

Relativní synchronizace

Při relativní synchronizaci v rámci druhu dřeviny se celý materiál rozpadl na skupiny, přesně odpovídající jednotlivým krovům (v krovu nad novou lodí je však jedle zastoupena jen jediným vzorkem): Synchronizací a sumarizací v rámci těchto skupin vznikly sumární letokruhové řady: krov nad presbytářem jedle 86estd,
krov nad presbytářem smrk (obr. 1) 86fstd,
krov nad starou lodí smrk (obr. 2) 601std,
krov nad novou lodí jedle 602std.

6 vzorků nebylo možno, většinou pro nedostatečný počet letokruhů, spolehlivě synchronizovat a byly z dalšího zpracování vyřazeny. Již z výsledku relativní synchronizace bylo zřejmé, že každý ze tří krovů musí být odlišného stáří.

Absolutní datování

Sumární letokruhové řady byly podrobeny synchronizačnímu pokusu vůči regionálním standardním chronologiím jedle (jedle-jm) a smrku (smrk-jm) pro Českomoravskou vysočinu. Výsledkem bylo spolehlivé datování řad 86estd, 301std a 602std, jak je zřejmé z tabulky hodnot t-testu koeficientu (t_r) a koeficientu souběžnosti (t_a).

	jedle-jm (1284 - 1998)		smrk-jm (1325 - 1998)	
	t _r	t _a	t _r	t _a
602std (1715-1803)	6,78**	5,44**	-	-
601std (1594-1710)	-	-	9,72**	6,59**
86estd (1450-1496)	5,38**	6,28**	-	-
86fstd (1465-1496)	-	-	1,39	2,59

Řada smrku 68fstd se touto cestou ukázala spolehlivě nedatovatelná, byla však spolehlivě odatována synchroni-